

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу **Мазурової Анастасії Володимирівни**
**«Суспільно-географічні особливості функціонування міської
соціогеосистеми (на прикладі міста Харків)»**,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

1. Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами.

Дослідження міст та міських мереж на сучасному етапі розвитку суспільства стають все більш актуальними. Це пов'язано з постійним зростанням чисельності міського населення у світі та перенесенням традицій міського типу проживання у сільську місцевість. Вдосконалення міст як життєвого середовища людини шляхом вивчення особливостей функціонування міста як системи, його внутрішнього та зовнішнього потенціалу, окремих елементів внутрішньої структури міста, характеру внутрішніх і зовнішніх зв'язків, впливу оточуючого середовища, періодів функціонування та основних функцій міст у ці періоди, чинників функціонування та внутрішньої диференціації територіальних елементів міста є одним з нагальних завдань суспільної географії. Особливо дане дослідження актуальне для міста Харкова, як одного з найбільших економічних, політичних, суспільних та культурних центрів національного значення.

Дисертаційна робота **Мазурової А. В.** виконана у відповідності до пріоритетних напрямів роботи кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, зокрема наступних тем: «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіону як чинника його стійкого розвитку в аспекті раціонального природокористування» (державний реєстраційний номер 0111U008533)», «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504), «Територіальне планування Харкова та Харківського регіону на основі демографічного потенціалу: теоретико-методична розробка» (державний реєстраційний номер 0116U000964).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження *Мазурової А. В.* є достовірними, науково обґрунтованими, теоретично доведеними і підтвердженими їх реалізацією.

Структура дисертації, логічність та послідовність сформульованих в ній завдань, застосування широкого спектру методів виступають запорукою досягнення поставленої мети. Результати дослідження базуються на двох широких статистичних базах. У роботі використані матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Харківській області, Головного управління статистики в Польщі, Управління статистики в Катовіцах, літературних джерел, нормативно-правових документів та результатів власних спостережень і досліджень автора.

Наукова новизна результатів дослідження *Мазурової А. В.*, що одержані в дисертаційній роботі, конкретизується в таких теоретичних положеннях і методичних підходах, рекомендаціях та висновках:

вперше:

- виконано групування районних соціогеосистем міста Харкова за особливостями їх функціонування на основі класифікації у багатовимірному ознаковому просторі (встановлено три стійкі групи) (п. 3.2.2, с. 189-193);

- визначено фактори функціонування соціогеосистеми міста Харкова, зокрема демографічно-освітній, інфраструктурний, інвестиційний, економіко-промисловий (п. 3.2.1, с. 176-189);

- виконано моделювання траєкторії функціонування районних соціогеосистем міста Харкова – визначено фази прогресивного та регресивного функціонування (п. 3.2.3, с. 193-202);

- виявлено проблеми функціонування соціогеосистеми міста Харкова на основі результатів компонентного аналізу та порівняння різних за умовами функціонування соціогеосистем міст Харкова (Україна) та Катовіце (Польща) (п. 3.2.4, с. 202-209; п. 3.4, с. 222-228);

вдосконалено:

- періодизацію формування і розвитку міста Харкова з виділенням основних його функцій у визначені періоди (виділено вісім періодів з основними функціями міста) (п. 2.1, с. 89-100);

- концепцію соціогеосистем, зокрема уточнено структуру організації міської соціогеосистеми, розкрито суспільно-географічний зміст її функціональної організації, чинників функціонування та можливості застосування в суспільно-географічному дослідженні міст (п. 1.1.1, с. 27-45);

- методику суспільно-географічного дослідження функціонування міської соціогеосистеми шляхом поєднання традиційних підходів, загальнонаукових, конкретнонаукових та оригінальних методів (п.1.4, с. 75-85);

отримали подальший розвиток:

- суспільно-географічний аналіз функціональних зон міста Харкова (п. 3.1.1-3.1.4, с. 161-176);

- визначення позицій міста Харкова в українському вимірі (п. 2.6, с. 148-157);

- аналіз сприйняття населенням основних проблем життєдіяльності міста Харкова (на основі опитування харків'ян) (п. 3.2.4, с. 202-208).

3. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Дисертаційне дослідження *Мазурової А. В.* має важливе науково-теоретичне і практичне значення. Особистий внесок дисертантки в розвиток суспільної географії полягає в обґрунтуванні методики дослідження функціонування міської соціогеосистеми та подальшому розвитку понятійно-термінологічного апарату за рахунок визначення поняття «міська соціогеосистема», уточнення структурної схеми організації міської соціогеосистеми. Виявлені суспільно-географічні особливості функціонування соціогеосистеми міста Харкова і розроблені рекомендації з його вдосконалення можуть бути використані при подібних суспільно-географічних дослідженнях функціонування інших міських соціогеосистем.

Відповідними довідками підтверджено впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідній роботі держбюджетного та госпрозрахункового фінансування, зокрема у вказаних науково-дослідних темах: «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіону як чинника його стійкого розвитку в аспекті раціонального природокористування» (державний реєстраційний номер 0111U008533, довідка № 0301-56 від 19. 03. 2018 р.), «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504, довідка № 0301-57 від 19. 03. 2018 р.), «Територіальне планування Харкова та Харківського регіону на основі демографічного потенціалу: теоретико-методична розробка» (державний реєстраційний номер 0116U000964, довідка № 0301-55 від 19. 03. 2018 р.).

Результати дослідження вже використані Департаментом комунального господарства Харківської міської ради при визначенні тенденцій розвитку території міста Харкова та розробці рекомендацій щодо її оптимізації (довідка № 981/0/16-18 від 21. 03. 2018 р.). Також результати кандидатської дисертації

будуть впроваджені Департаментом містобудування, архітектури та генерального плану Харківської міської ради при визначенні та оптимізації тенденцій розвитку просторової організації міста Харкова в містобудівній документації (довідка № 428/0/22-18 від 22. 03. 2018 р.).

Окремі положення дисертаційної роботи впроваджені в навчальний процес кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна при викладанні наступних навчальних курсів: «Географія Харківської області з основами регіонознавства» і «Районне планування» для студентів бакалавріату III-IV року навчання, «Геоурбаністика» для студентів бакалавріату II курсу навчання (акт впровадження від 26.03.2018 р.). Крім того, результати дисертаційного дослідження Мазурової А. В. впроваджені в навчальний процес Сілезького Університету в місті Катовіце (Польща) при викладанні навчальних дисциплін «Регіональна економічна географія Польщі» та «Регіональна географія світу», що викладаються для студентів бакалавріату III року навчання, та використані Катовіцьким відділом Польського географічного товариства при підготовці організаційних та навчальних заходів (сертифікати від 22.01.2018 р.).

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення.

Зміст дисертаційної роботи *Мазурової А. В.* викладений у логічній послідовності, складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Перший розділ *«Теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження функціонування міської соціогеосистеми»* присвячено аналізу попередніх досліджень міст (п. 1.1.2, с. 45-55) і понятійно-термінологічного апарату дослідження (п. 1.1.1, с. 27-45); розкриттю сутності, структури та функцій міської соціогеосистеми (п. 1.1.1, с. 27-45); визначенню чинників, що впливають на її функціонування (п. 1.1.3, с. 55-59), особливостей геопланування міської території та функціональних зон міської соціогеосистеми (п. 1.2, с. 60-68) та обґрунтуванню методів та методик суспільно-географічного дослідження функціонування міської соціогеосистеми (п. 1.4, с. 75-85).

У другому розділі *«Особливості формування та сучасний стан соціогеосистеми міста Харкова»* представлено результати ретроспективного аналізу формування і розвитку міста Харкова та основні його функції протягом цих періодів (п. 2.1, с. 89-100); охарактеризовано сучасний стан соціогеосистеми міста Харкова, а саме особливості адміністративно-фінансової, промислової, транспортної, будівельної, освітньої, науково-інноваційної,

туристсько-рекреаційної, торговельної діяльності та діяльності у сфері охорони здоров'я (п. 2.2, с. 101-107; п. 2.3, с. 108-118; п. 2.4, с. 118-142); визначено позиції міста серед міст України (п. 2.6, с. 148-157).

Третій розділ *«Суспільно-географічна характеристика функціонування соціогеосистеми міста Харкова»* присвячено характеристиці просторової організації соціогеосистеми міста Харкова та окремих її функціональних зон (п. 3.1, с. 161-176); визначенню факторів, що впливають на функціонування міської соціогеосистеми (п. 3.2.1, с. 176-189); групуванню районних соціогеосистем за подібністю їх функціонування на основі кластерного аналізу (п. 3.2.2, с. 189-193); визначенню тенденцій руху районних соціогеосистем у багатовимірному ознаковому просторі за результатами моделювання траєкторії функціонування (п. 3.2.3, с. 193-202); аналізу сприйняття жителями міста Харкова основних проблем його життєдіяльності (п. 3.2.4, с. 202-208); порівнянню особливостей різних за умовами функціонування міських соціогеосистем на прикладі Харкова (Україна) та Катовіце (Польща) (п. 3.3, с. 209-222); визначенню основних проблем функціонування соціогеосистеми міста Харкова та обґрунтуванню шляхів їх вирішення; розробці рекомендацій щодо вдосконалення функціонування соціогеосистеми міста Харкова (п. 3.4, с. 222-228).

На 4 сторінках містяться загальні висновки до дисертаційної роботи сформульовані у відповідності до поставлених завдань. Список використаних джерел достатньо повний та налічує 247 найменувань, займає 24 сторінки. Додатки стосуються переважно інформаційного матеріалу і розміщені на 65 сторінках.

5. Дискусійні положення дисертаційного дослідження, зауваження та пропозиції.

В цілому позитивно оцінюючи роботу Мазурової А. В., звертаємо увагу на окремі зауваження, що носять дискусійний характер, та виявлені недоліки:

1. Авторська структурна схема організації міської соціогеосистеми (СГС) (рис. 1.3, с. 32) акцентує соціальну підсистему та виконавчу систему соціуму у різноманітті її проявів і видів діяльності, а сутність і значення природних (біологічних і мінеральних) підсистем не розкрито. Зауважимо, що життєвим середовищем людини, ресурсною базою діяльності, територіальним базисом суспільства, виступають ландшафти. Ландшафти міста – середовище відпочинку і джерело естетичного збагачення, середовищестабілізуючий елемент для усієї міської системи. Чи не варто було б визначити біологічні і мінеральні підсистеми як «природно-ландшафтні» і більш детально проаналізувати цю складову міської СГС?

2. Не можна погодитися з твердженнями автора (с.34-35), що всі міста мають риси значної привабливості для життєдіяльності населення, високоорганізований простір та пріоритетність культурно-освітніх, науково-інноваційних та інтелектуальних функцій. Значна частка малих за людністю та економічним потенціалом міст України відрізняється рисами депресивності та занепаду, моноспеціалізацією. На це в роботі варто було б звернути увагу і врахувати під час розробки теоретичного базису і методичних підходів, оскільки результати формують вагомий теоретико-методичний доробок у дослідження міських соціогеосистем.

3. Викликає сумніви коректність проведеного автором аналізу впливу природно-географічних чинників на функціонування міської СГС. Автор виділяє у якості двох основних складових природно-географічного фактору мікроклімат і ландшафт міста, разом з тим не характеризує, наприклад, жодним чином вплив геологічної будови, гідрогеологічних особливостей, але саме ці складові є визначальними факторами можливостей багатоповерхової забудови міста чи розвитку стратегічно важливого виду транспорту – метрополітену – для міста-мільйонника.

4. В дисертаційній роботі недостатньо уваги приділено питанням відносин Харкова з його оточенням. Дисертантка зазначає, що для Харкова характерна маятникова міграція (с.118), «Харків є центром Харківської агломерації» (с. 161), проте більш розгорнутий аналіз процесів взаємодії, взаємозалежності та сучасних трансформаційних процесів (наприклад, рурурбанізації, пост-субурбанізації) міської СГС Харкова і приміських зон відсутній.

5. Виконане автором на основі унікальної інформаційної бази моделювання траєкторії функціонування районних соціогеосистем міста Харкова та їх групування (п. 3.2.3, с. 193-202) не супроводжується, на жаль, якісним аналізом причин виявлених відмінностей і поясненням можливостей використання цих даних для оптимізації подальшого розвитку районних соціогеосистем, що певною мірою знижує практичну цінність отриманих результатів.

6. Автор вдало узагальнює і представляє сучасні трансформаційні процеси у міській СГС в теоретичних розділах дисертації (п. 1.1.1, с. 40-41), разом з тим, дуже обмежено характеризує перебіг і прояви цих процесів під час характеристики сучасного стану СГС міста Харків (п. 3.1.3, с. 171), його просторової організації. Окремо варто було б характеризувати зміни міського простору Харкова і трансформацію публічних просторів в контексті дослідження якості життєвого середовища, представленого у розділі 3.2.4.

7. Доцільно було б визначити зміни міської СГС Харкова (зокрема, соціальної підсистеми) з огляду на події сьогодення в Україні і стратегічне політико-географічне Харкова у безпосередній близькості до державних кордонів і зони військових дій на Сході, адже ще донедавна активно обговорювалося формування транскордонної агломерації та євро регіону «Харків-Белгород» («Слобожанщина»).

8. Робота дещо перевантажена розлогим аналізом попередніх досліджень, подекуди містить загальновідомі або не пов'язані безпосередньо із об'єктом дослідження відомості, наприклад, перерахування назв мережевих магазинів і закладів гостинності (с. 138), інформація щодо медичної реформи в Україні (с. 142) тощо.

Разом з тим, вказані недоліки та зауваження не мають принципового характеру та не знижують загальної високої оцінки виконаного дослідження, його теоретичної та практичної значущості.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Основні наукові положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. За темою дисертації опубліковано 31 наукову працю загальним обсягом 11,1 д.а., у тому числі 7,18 д.а. належать автору; зокрема 1 – розділ колективної монографії загальним обсягом 0,95 д.а. (у т.ч. 0,2 д.а. – авторські), 8 – у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 4,42 д.а. (у т.ч. 2,85 д.а. – авторські), 3 – в іноземних виданнях та виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази Scopus, загальним обсягом 1,51 д.а. (у т.ч. 0,69 д.а. – авторські) та 17 – матеріали конференцій і семінарів загальним обсягом 3,15 д.а. (у т.ч. 3,05 д.а. – авторські). У публікаціях відображено всі основні положення дисертації.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Зміст автореферату *Мазурової А. В.* є ідентичним з основними положеннями дисертаційного дослідження.

8. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та нормативних актів МОН України.

Дисертаційна робота *Мазурової А. В.* відповідає вимогам, зокрема відповідних пунктів Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження наукових ступенів» від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами,

внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р.), щодо дисертаційних робіт, які представляються на здобуття наукового ступеня кандидата наук, інших нормативних документів МОН України та паспорту спеціальності 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

9. Загальний висновок.

Дисертація Мазурової Анастасії Володимирівни «*Суспільно-географічні особливості функціонування міської соціогеосистеми (на прикладі міста Харків)*» присвячена актуальній темі, має наукове та практичне значення. Дисертаційне дослідження спрямоване на вирішення важливого науково-практичного завдання – встановлення суспільно-географічних особливостей функціонування соціогеосистеми міста Харкова та розробці рекомендацій з його вдосконалення. Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, а її автор **Мазурова Анастасія Володимирівна** заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-економічної географії
Херсонського державного університету

Д. С. Мальчикова

Д. С. Мальчикова
підписую фахівець ВК
Куцас И. А.